

تحلیل محتوای پیام های قرآنی دوره ابتدایی براساس مولفه های هوش اجتماعی

رضا عقیلی^۱، آرزو جمالی امام قیسی^۲، پریسا فرهادی بیرگانی^۳

^۱ مدرس دانشگاه فرهنگیان استان چهارمحال و بختیاری

^۲ کارشناسی آموزش ابتدایی

^۳ کارشناسی آموزش ابتدایی

چکیده

ادوارد توراندیک نشان داد که انسان برای ایجاد رابطه‌ی اجتماعی مناسب و موفق عمل کردن در زندگی اجتماعی به مجموعه مهارت‌هایی نیاز دارد که از هوش اجتماعی نشئت می‌گیرند. ذهن آماده‌ی کودکان، بستری مناسب برای تقویت این هوش است و کتاب‌های قرآن آن‌ها، به دلیل زبان اثرگذاری که دارد بهترین ابزار برای انتقال و تقویت این نوع مهارت‌هاست. در این پژوهش، محتوای پیام‌های قرآنی شش کتاب قرآن دوره ابتدایی، از نظر مؤلفه‌های هوش اجتماعی، به گونه‌ی توصیفی تحلیل شده است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که با همه‌ی دقت نظری که در انتخاب این متون شده، بازتاب مؤلفه‌های هوش اجتماعی در آن‌ها برجسته نیست. نمونه‌های موجود نیز، بدون پشتوانه‌ی مهارت‌های هوش اجتماعی در آن‌ها است. با این همه بر اساس مؤلفه‌های هوش اجتماعی که در این پژوهش در کانون توجه قرار گرفته‌اند، در ۶۷ پیام قرآنی بررسی شده، ۴۶ نمونه از این مؤلفه‌ها دیده می‌شود.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوا، کتب قرآن دوره ابتدایی، پیام قرآنی، هوش اجتماعی.

مقدمه:

در نظام‌های آموزشی متمرکز کتاب‌های درسی از اهمیت بسیاری برخوردارند و تقریباً عوامل آموزشی بر اساس محتوای آن تعیین و اجرا می‌شود. کتب درسی به‌خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوا و خط‌مشی‌های آموزش دارند کانون توجه بسیاری از دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌باشد. در نظام آموزشی همیشه تغییر کتاب براساس اهداف مشخص و روشی نبوده بلکه در پاسخ به پیشنهادات و نظرات معلمان و مربیان آموزش بخشی از کتاب بوده است و همین امر مسئولان را با آن واداشته است که برای تغییر کل محتوای کتب درسی دست به‌کار شود و وزارت آموزش و پرورش نیز با صرف هزینه‌ها و بودجه‌های فراوان این کار را انجام می‌دهد. لازم است کتب درسی به‌خصوص در دوران کلیدی ابتدایی دقیق و موشکافانه انتخاب و تدوین شوند تا بتوانند این‌گونه مهارت‌ها را در کودکان پرورش دهند. چرا که به اعتقاد بسیاری از محققان رشته‌های روان‌شناسی اجتماعی و شخصیت، رشد به‌هنگار و رشد کودک، شناخت، علم عصب‌شناسی، آسیب‌شناسی روانی، روان‌شناسی آموزش و پرورش و روان‌شناسی مدرسه توانایی افراد در تنظیم هیجان به محیط تحصیلی خاص آن‌ها ارتباط دارد. (مک‌لم، گایل ال ۱۳۹۰)؛ بنابراین محتوایی که انتخاب، طراحی و سازمان‌دهی می‌شود باید مبتنی بر اصول و قواعد، مبتنی بر نیازهای جامعه، برخاسته از فلسفه حاکم بر جامعه، براساس نیازسنجی و حاصل کاری تیمی و همه‌جانبه و همسو با آموزه‌های اخلاقی و اسلامی باشد و علاوه بر آموزش به بعد پرورشی نظام تعلیم و تربیت نیز پرداخته شود.

با توجه به نقش برجسته‌ی کتاب‌های قرآن در صورت‌بندی و شاکله‌سازی ذهنیت و تفکر کودکان مقطع ابتدایی، پژوهش‌های بنیادی و نظری در این حوزه، در شکل‌بخشی ذهن و زبان امیدهای آینده‌ساز ایران بسیار تاثیرگذار و راهبردی است.

یکی از موضوعاتی که در علم روان‌شناسی و مطالعات و پژوهش‌های روان‌شناختی ماهیتی بحث‌برانگیز داشته و تعریف‌های متعدد از آن ارائه شده، موضوع هوش بوده است. در این میان، از تعریف وکسلر، مبدع آزمون‌های هوش، بیشتر استقبال شده است. وکسلر هوش را استعداد کلی شخص برای درک جهان خود و برآورده ساختن انتظارات آن می‌داند؛ بنابراین تعریف، هوش مجموعه‌ای از توانایی‌های فردی برای تفکر منطقی، برخورد مؤثر با محیط و اعمال هدفمند است. وکسلر تأکید می‌کند که هوش کلی را نمی‌توان با توانایی رفتار هوشمندانه، هر اندازه که به مفهومی گسترده تعریف شود، معادل دانست؛ بلکه باید آن را به عنوان جلوه‌های آشکار شخصیت، به‌طور کلی، تلقی کرد (پاشا شریفی، ۱۳۷۶:۳۶). جی پی گیلفورد، یکی از پیشگامان نظریه‌ی چند خصیصه‌ای هوش، نیز معتقد است که هوش بستگی به چیزی دارد که ما درباره‌ی آن فکر می‌کنیم (کریمی، ۱۳۸۵: ۲۰۰). با این همه همان‌گونه که پیش از این آمد، ماهیت هوش به‌گونه‌ای است که نمی‌توان تعریفی دقیق از آن ارائه داد. به باور بعضی دیگر از روان‌شناسان مانند کلاپارد و اشترن، «هوش نوعی تطابق ذهنی با مقتضیات و موقعیت‌های جدید است و به اعتقاد کارل بوهرلر، هوش تنها با عملیات و تأثیرات ناگهانی توأم با ادراک، یعنی درک و فهم ناگهانی، ظاهر می‌شود.» (پیاز، ۱۳۷۵:۳۵).

با وجود همه‌ی تعاریف مشترک و متناقض روان‌شناسان، می‌توان تعریف هوش را در سه گروه آموزشی، تحلیلی و کاربردی دسته‌بندی کرد و هر تعریف را متعلق به یکی از این سه گروه دانست (به‌پژوه و پرند، ۱۳۸۰: ۲۱۷)؛ اما در یک تعریف محسوس، انسان، پس از اندکی رشد، خود را در مقابل مشکلات زبون نمی‌خواهد و دست به‌اعمالی می‌زند که اگرچه بر پایه‌ی بازتاب و غریزه استوار هستند؛ با آن‌ها فرق دارند؛ مانند کودکی که برای دسترسی به جعبه‌ی شکلات از چهارپایه استفاده می‌کند. این دسته از حرکات و اعمالی که کمابیش جنبه‌ی اختراع و ابتکار دارند، ناشی از استعدادی خاص هستند که روان‌شناسان به آن هوش می‌گویند (سیاسی، ۱۳۴۱: ۴-۲۰). پس هوش موظف به فراهم آوردن وسایل و ابتکار (تکنیک) در مواجهه با شرایط دشوار است (پیاز، ۱۳۷۵:۲۸).

اما آن‌چه در کانون توجه این مقاله قرار گرفته، نوعی هوش است که انسان با تقویت آن می‌تواند در اجتماع و روابط اجتماعی خود عملکردی مثبت داشته باشد. وکسلر در نگارشی درباره‌ی هوش می‌نویسد: «کوشیده‌ام نشان دهم که علاوه بر عوامل

هوشی، عوامل غیرهوشی ویژه‌ای وجود دارد که می‌تواند رفتار هوشمندانه را مشخص کند» (احمدی و خورشیدزاده، ۱۳۸۷:۸). این عوامل غیرهوشی، سال‌ها بعد، عنوان هوش اجتماعی را به خود گرفت و طی دو دهه‌ی اخیر، به یکی از مهم‌ترین مباحث حوزه‌ی مدیریتی، سازمانی و آموزشی تبدیل شد. (رضایی و خلیل‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۲۵). این مقاله، با تحلیل محتوای پیام‌های قرآنی که آیاتی از قرآن و بعضاً احادیثی از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (س) را دربر می‌گیرند به دنبال این سوال است که آیا در طراحی محتوای پیام‌های قرآنی کتاب‌های قرآن ابتدای به مؤلفه‌های هوش اجتماعی توجه شده است یا نه. در نظام آموزش و پرورش ایران کتاب درسی شکل‌دهنده نحوه آموزش و نحوه ارزشیابی می‌باشد و فعالیت‌های آموزش رسمی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد. استفاده از مؤلفه‌های هوش اجتماعی برای انجام تحلیل محتوا موضوع جدیدی است که می‌تواند راه‌گشای حل بسیاری از مشکلات برنامه‌ریزی درسی در دوره ابتدایی باشد.

چارچوب مفهومی

هوش اجتماعی

ادوارد توراندیک، در سال ۱۹۲۰، با طرح موضوع هوش اجتماعی، سدی در مقابل موج ضریب هوشی (IQ) ایجاد کرد. توراندیک هوش اجتماعی را با هدف نشان دادن آن نکته که چگونه آدمی قادر است با توانایی‌ها و قابلیت‌ها و فهم و شعور خود زندگی را مدیریت کند و در این دنیا به چه مهارت‌هایی نیاز دارد، مطرح کرد. او بر این باور بود که انسان با درک این موضوع که همه‌ی زندگی و زیستش در ارتباط با دیگران و به‌وسیله‌ی آن‌ها شکل می‌گیرد و از آن‌ها اثر می‌پذیرد، در جهت کنترل احساسات و هیجانات خود حرکت می‌کند و با کسب مهارت‌های اجتماعی می‌تواند هیجانات خود را مدیریت و مهار کند؛ از این‌رو می‌توان گفت هوش اجتماعی از نظر توراندیک، تنها یک مهارت است. در یک کلام، هوش اجتماعی عبارت است از توانایی و قابلیت تفاهم مدیریت در مردان و زنان (گلمن، ۱۳۸۸: ۱۹). مهارت‌های اجتماعی با اندکی پردازش و تدوین امکانات بسیار برای انسان به ارمغان می‌آورد. یکی از این امکانات توانایی برقراری ارتباط با دیگران است. برای دستیابی به این فرآیند، ناگزیر از ارتباط ذهن به ذهن خواهیم بود. برقراری این ارتباط، نتیجه‌ی برخورداری از هوشی سرشار است؛ در واقع، افراد باهوش در ساختار اجتماعی باید همه‌ی نیروی مغزی و بدنیشان را برای ایجاد ارتباط با دیگران یا خواندن افکار آن‌ها به‌کار گیرند و برای رسیدن به این هدف روش‌های تشویق دیگران به رشد، خلاقیت، ایجاد ارتباط، رفتار دوستانه و مذاکره کردن را بیاموزند تا با وجود هرگونه کشمکش، مذاکرات را به سمتی درست هدایت کنند. (بازان، ۱۳۸۶: ۱۸ و ۱۷).

دانیل گلمن یکی از محققان بهره‌ی هوشی معتقد است انسان‌ها برای موفقیت‌هایی بالاتر از کنکور، آزمون‌های استخدامی، پزشکی، مسابقات و ... و درواقع، برای موفقیت در مدیریت، رهبری، حرفه و ... نیاز به قدرتی بالاتر از هوش معمولی دارند که از آن به هوش اجتماعی تعبیر می‌شود. او نیروی هوش اجتماعی را کارترین حربه برای به ارمغان آوردن آرامش و خوشبختی در این قرن توفنده می‌داند (گلمن، ۱۳۸۸: ۶ و ۵). توراندیک نیز طی مقاله‌ای به کارایی شخصی در موفقیت اشاره می‌کند: «بهترین مکانیک یک کارخانه به علت نداشتن هوش اجتماعی می‌تواند تا حد یک سرکارگر تنزل رتبه و مقام پیدا کند» (همان: ۸۹). میزان هوش بالا که طبق نظر بسیاری از محققان و صاحب‌نظران لازمه‌ی رهبری موفق است، یک ویژگی استثنایی مهم در امر رهبری نیست (کریمی، ۱۳۸۸: ۱۵۲). به‌دلیل ماهیت بحث‌برانگیز هوش اجتماعی، تعریفی واحد از آن به‌دست نیامده است و هر کدام از نظریه‌پردازان با ادبیاتی متفاوت به تعریف آن پرداخته‌اند؛ برای نمونه، گلمن، به‌عنوان یکی از بزرگترین نظریه‌پردازان هوش اجتماعی، آن را «توانایی شناخت احساسات دیگران و عمل کردن به طریقی که به آن احساسات، بیشتر، شکل دهد می‌داند. هوش اجتماعی توانایی شکل دادن به عواطف فردی دیگر، نقطه ثقل هنر برقرارکردن ارتباط است و مهارت‌های مرتبط با افراد بر این پایه بنا می‌شود. این مهارت صلاحیت‌هایی اجتماعی هستند که کنار آمدن با دیگران مؤثر واقع شوند؛ در واقع، فقدان آن‌ها می‌تواند باعث شود حتی باهوش‌ترین افراد در ارتباط‌های خود احساس عجز کنند. این مهارت‌ها به افراد امکان می‌دهند که با دیگران ارتباط برقرار کنند، احساسات دیگران را برانگیزانند و الهام‌بخش آنان

واقع شوند، افراد را قانع کنند، بر آنان تأثیرگذارند و به دیگران اطمینان خاطر دهند.» (گلمن، ۱۳۸۶: ۱۵۹ و ۱۵۸). نجهولت، استاک و نیشیدا، از هوش اجتماعی، به عنوان توانایی ضروری برای برقراری ارتباط و تعامل مؤثر با دیگران یاد می‌کنند و سلز آن را نوعی هوش می‌داند که در پشت تعاملات و رفتارها قرار دارد. والینوس، پونامکی و ریمپلا این هوش را درک بهتر از روابط بین انسان‌ها، احساس‌ها، افکار و رفتارها تعریف می‌کنند و کروان آن را به معنای باهوش بودن در رابطه‌ها می‌داند، نه درباره‌ی آن‌ها. (سلگی و علیپور، ۱۳۹۱: ۱۰۵). مطابق با نظر بوزان (۲۰۰۲)، هوش اجتماعی متشکل از هشت عامل است. ۱. خواندن ذهن افراد و شناخت افراد با استفاده از علائم بدنی و ارتباط کلامی و غیر کلامی، ۲. مهارت شنیداری فعال ۳. اجتماعی بودن، ۴. تأثیر گذاشتن بر دیگران، ۵. فعال بودن در زمینه‌های اجتماعی (محبوبیت)، ۶. مشورت و حل مسائل به صورت اجتماعی، ۷. ترغیب و ۸. درک چگونگی رفتار در زمینه‌های مختلف اجتماعی.

در این مقاله، بر اساس دیدگاه‌های مشترک چند تن از پژوهشگران، منطبق بر مدل اجرایی به کار گرفته شده در مقاله‌ی «مقیاس هوش اجتماعی ترومسو؛ ساختار عاملی و پایایی نسخه‌ی فارسی و مقیاس در جامعه‌ی دانشجویان» نوشته‌ی اکبر رضایی (۱۳۸۹)، هوش اجتماعی در پنج بعد بررسی شده است که در ادامه درباره‌ی هریک به اختصار توضیح داده می‌شود.

مؤلفه‌های هوش اجتماعی:

۱- همدلی: بدن انسان برای برقراری ارتباط غیر کلامی طراحی شده است. در حقیقت، طبق مطالعات انجام شده، حداقل ۵۵ درصد معانی فهمیده شده در هر عمل ارتباطی، به وسیله‌ی رفتار فیزیکی انسان ارائه می‌شود. بدن انسان بدون کاربرد کلمات، وضعیت روحی و جسمی او بر خلاف اراده بیان می‌کند؛ البته با آگاهی از این موضوع، می‌توان به راحتی هوش اجتماعی را تقویت کرد. (بازان، ۱۳۸۶: ۲۶ و ۲۷)؛ در واقع از دیدگاه هوش اجتماعی، این مؤلفه نخستین گام برای ایجاد رابطه و شناخت افراد است؛ نوعی آگاهی اجتماعی درباره‌ی افرادی که با حالت چهره، احساسات و درونیات خود را بروز می‌دهند. آدمی هر قدر احساسات و علائم هیجانی خود را سرکوب کند و به زبان نیاورد، این احساس فروخورده، روزنه‌ای برای تراوش و نشأت پیدا می‌کند. در این حالت حتی اگر فرد سخن نگوید، باز هم نمی‌تواند مانع اثری شود که حالات و احساسات درونی او بر چهره‌اش می‌گذارند. (گلمن، ۱۳۸۸: ۹۲). انسان می‌تواند با درک وضعیت روحی و روانی طرف مقابل و قرار دادن خود در موقعیت او، برای ایجاد آرامش و حتی حل مشکل او سعی کند.

۲- ارائه‌ی راه‌حل‌های نوآورانه: ارائه‌ی راه‌حل‌های نوآورانه در ارتباط مستقیم با خلاقیت فرد است؛ در واقع، خلاقیت فرد این امکان را به او می‌دهد که در صورت بروز مشکل، بهترین ایده و راه حل را ارائه دهد. این مهارت یکی از مهم‌ترین وجوه هوش اجتماعی است؛ چرا که فرد را قادر می‌سازد در کوتاه‌ترین زمان ممکن، بهترین تصمیم را برای حل مشکل بگیرد. شایسته‌ی توضیح است که تقویت مهارت، بدون وجود خلاقیت امکان‌پذیر نیست.

۳- نفوذ اجتماعی: یکی از جنبه‌های بسیار مهم رفتار اجتماعی، نفوذ اجتماعی است که از هوش اجتماعی افراد ناشی می‌شود. مفهوم نفوذ اجتماعی که فرد بتواند با گفتار یا کردار خود، دیگری را زیر تأثیر قرار دهد؛ در واقع، کوششی عمدی برای ایجاد تغییر در عقاید یا رفتار ماست. می‌توان گفت تغییر نگرش نمونه‌ای از نفوذ اجتماعی است (کریمی، ۱۳۸۸: ۱۰۷-۱۰۹).

۴- اجتماعی شدن: از مشخصه‌های هوش اجتماعی برمی‌آید افرادی که هوش اجتماعی بالایی دارند، انسان‌هایی هستند که بیش‌تر از سایرین در اجتماع حضور داشته‌اند. با علم به این نکته می‌توان دریافت که اجتماعی شدن نه تنها یکی از مؤلفه‌های هوش اجتماعی است، بلکه یکی از روش‌های تقویت آن نیز هست. انسان موجودی اجتماعی است و بخش اعظم رفتارهای او در کنار دیگران شکل می‌گیرد و حاصل عوامل اجتماعی است. (همان: ۷).

۵- مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال: بهترین، ساده‌ترین و مؤثرترین روش برای نشان دادن توجه و علاقه به یک نفر، گوش دادن به گفتارش است. کسانی که هوش اجتماعی بالایی دارند مصداق کامل اصطلاح «سراپاگوش» هستند. (بازان، ۱۳۸۶: ۴۴ و ۴۸)؛ اما در لحظات ناب ارتباط، آنچه بر زبان می‌آوریم، به‌خصوص در گفته‌ها و احساسات و رفتارهای مخاطب،

تأثیری به‌سزا خواهد داشت و در همین جاست که گوش دادن واقعی معنا پیدا می‌کند؛ یعنی زمانی که خود را با احساسات و حالات درونی طرف مقابلمان هماهنگ و همدل کنیم و در گفت‌وگویی همدلانه سبب آرامش شویم (گلمن، ۱۳۸۸: ۹۵).

روش پژوهش

هدف تحقیق، بررسی محتوای کتب قرآن دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های هوش اجتماعی است. روش بررسی در این پژوهش با تکنیک تحلیل کیفی محتوا صورت گرفته است. برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی طی می‌شود. از جمله این مراحل می‌توان سه مرحله‌ی عمده زیر را ذکر کرد:

۱. مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازماندهی)

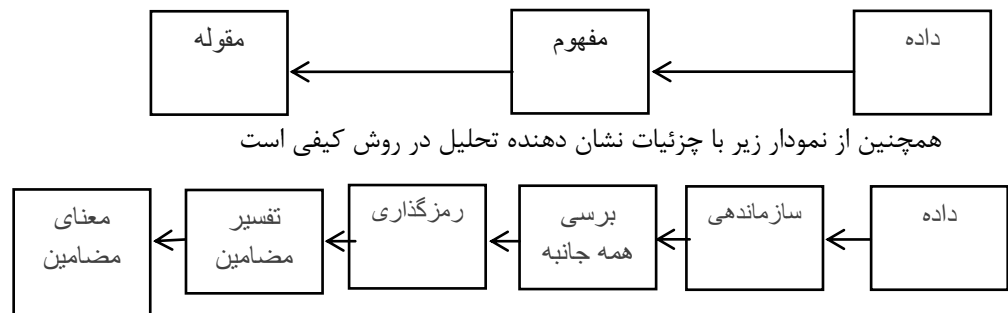
۲. بررسی مواد (پیام)

۳. پردازش نتایج (الوانی و همکاران، ۱۳۸۸)

نوع تحقیق حاضر توصیفی و از نظر هدف کاربردی است. «در تحقیق توصیفی، در پی توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موضوع هستیم و قصد هیچگونه دخالت یا استنتاج ذهنی از داده‌ها را نداریم، بلکه قصد نشان دادن وضعیت موجود است» (دلاور، ۱۳۸۰) این مقاله به تحلیل محتوای مقوله‌ای (مؤلفه‌ای) پرداخته است. جامعه آماری، کتاب‌های قرآن دوره تحصیلی ابتدایی در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ هستند که فقط پیام‌های قرآنی موجود در کتاب تحلیل شدند. با توجه به محدود بودن جامعه، از روش سرشماری استفاده شد؛ بنابراین نمونه و جامعه موردنظر یکی است. با توجه به اهداف و سوالات تحقیق و با در نظر گرفتن مؤلفه‌های هوش اجتماعی در این پژوهش، همه‌ی پیام‌های قرآنی موجود در کتب قرآن مورد بررسی قرار گرفت. در این تحلیل محتوا، واحد تجزیه و تحلیل پیام‌های قرآنی در نظر گرفته شد و نوع تحلیل ما به صورت تحلیل مفهومی است. در تحلیل محتوای کتب قرآن از کارشناسان علوم تربیتی استمداد جسته و به منظور اعتبار یابی ابزار تحقیق از نظرات و دیدگاه‌های اساتید دانشگاه استفاده شده است. در مرحله عملیاتی، محقق مفاهیم عملیاتی مؤلفه‌های هوش اجتماعی را توضیح داده تا یکپارچگی در تعریف و تحلیل گزاره‌های مرتبط با مفاهیم موردنظر حاصل شود. محقق در این پژوهش برای پایایی ابزار از فرمول هولست استفاده نموده است. با استفاده از داده‌های بدست آمده، ضریب توافق میان کدگذاران در حدود ۸۰ درصد بدست آمده است. پس از تعیین کلیه موارد و شواهد و مضامین و دسته بندی و مقوله بندی آنها، در آخر با تعیین فراوانی و درصد واحدها و مؤلفه‌ها و نیز مقایسه‌ی مقوله‌ها، نتایج بدست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. جهت بررسی آماری و تلخیص داده‌ها، از آمار توصیفی شامل: طبقه‌بندی و توزیع فراوانی‌ها و درصد استفاده شد و با استفاده از جدول و نمودار نمایش داده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

به این منظور از نمودار زیر در تحلیل به صورت کلی استفاده شده است

به صورت ویژه این روش دارای سه شکل کد گذاری متوالی و وابسته به هم است که عبارتند از کد گذاری باز: یافتن مقولات مفهومی-کدگذاری محوری: شامل ارتباط بین مقوله ها- کد گذاری انتخابی: شامل مفهوم سازی ارتباط در سطح بالاتر. از این رو ابتدا بعد از کد گذاری کدهایی که دارای مفهوم مشابهی هستند دارای یه عنوان می شوند و سپس مولفه های حاصل که ارتباط نزدیک تری با هم دارند در قالب یه بعد در کد گذاری انتخابی مشخص می گردند.

شکل ۱. ساختار یک شبکه مضامین (آترید و استیرلینگ، ۲۰۰۱: ۳۸۸)

یافته‌های پژوهش

جدول ۱. مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتاب قرآن اول ابتدایی

مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال	اجتماعی شدن	نفوذ اجتماعی	ارائه راه‌حل‌های نوآورانه	همدلی	
۰	۱	۲	۱	۲	فراوانی عامل در درس
۰	۱۲/۵	۲۵	۱۲/۵	۲۵	درصد فراوانی عامل در کتاب
۰	۱۶/۶۷	۳۳/۳۳	۱۶/۶۷	۳۳/۳۳	درصد فراوانی عامل در رابطه عرضی
۰	۱۴/۲۸	۲۵	۱۰	۱۰/۵۲	درصد فراوانی عامل در رابطه طولی

جدول ۲. مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتاب قرآن دوم ابتدایی

مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال	اجتماعی شدن	نفوذ اجتماعی	ارائه راه‌حل‌های نوآورانه	همدلی	
۰	۱	۱	۱	۴	فراوانی عامل در درس
۰	۱۰	۱۰	۱۰	۴۰	درصد فراوانی عامل در کتاب
۰	۱۴/۲۸	۱۴/۲۸	۱۴/۲۸	۵۷/۱۴	درصد فراوانی عامل در رابطه عرضی
۰	۱۴/۲۸	۱۲/۵	۱۰	۲۱/۰۵	درصد فراوانی عامل در رابطه طولی

جدول ۳. مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتاب قرآن سوم ابتدایی

مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال	اجتماعی شدن	نفوذ اجتماعی	ارائه راه‌حل‌های نوآورانه	همدلی	
۱	۲	۱	۰	۷	فراوانی عامل در درس
۷/۱۴	۱۴/۲۸	۷/۱۴	۰	۵۰	درصد فراوانی عامل در کتاب
۹/۰۹	۱۸/۱۸	۹/۰۹	۰	۶۳/۶۳	درصد فراوانی عامل در رابطه عرضی
۵۰	۲۸/۵۷	۱۲/۵	۰	۳۶/۸۴	درصد فراوانی عامل در رابطه طولی

جدول ۴. مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتاب قرآن چهارم ابتدایی

مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال	اجتماعی شدن	نفوذ اجتماعی	ارائه راه‌حل‌های نوآورانه	همدلی	
۰	۱	۰	۳	۵	فراوانی عامل در درس
۰	۸/۳۳	۰	۲۵	۴۱/۶۶	درصد فراوانی عامل در کتاب
۰	۱۱/۱۱	۰	۳۳/۳۳	۵۵/۵۵	درصد فراوانی عامل در رابطه

					عرضی
۰	۱۴/۲۸	۰	۳۰	۲۶/۳۱	درصد فراوانی عامل در رابطه طولی

جدول ۵. مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتاب قرآن پنجم ابتدایی

مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال	اجتماعی شدن	نفوذ اجتماعی	ارائه راه‌حل‌های نوآورانه	همدلی	
۱	۲	۲	۲	۱	فراوانی عامل در درس
۱۱/۱۱	۲۲/۲۲	۲۲/۲۲	۲۲/۲۲	۱۱/۱۱	درصد فراوانی عامل در کتاب
۱۲/۵	۲۵	۲۵	۲۵	۱۲/۵	درصد فراوانی عامل در رابطه عرضی
۵۰	۲۸/۵۷	۲۵	۲۰	۵/۲۶	درصد فراوانی عامل در رابطه طولی

جدول ۶. مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتاب قرآن ششم ابتدایی

مذاکره، گفت‌وگو و شنیدن فعال	اجتماعی شدن	نفوذ اجتماعی	ارائه راه‌حل‌های نوآورانه	همدلی	
۰	۰	۲	۳	۰	فراوانی عامل در درس
۰	۰	۱۴/۲۸	۲۱/۴۲	۰	درصد فراوانی در کتاب
۰	۰	۴۰	۶۰	۰	درصد فراوانی عامل در رابطه عرضی
۰	۰	۲۵	۳۰	۰	درصد فراوانی عامل در رابطه طولی

یکی از رفتارهایی که نقش بسیار محوری و مهم در هوش اجتماعی دارد، برقراری ارتباط غیرکلامی است. توانایی درک ناگفته‌های دیگران و برقراری ارتباط، به‌عنوان اصلی‌ترین کارکرد هوش اجتماعی، حرکتی است برای ایجاد همدلی و تغییر

وضعیت زندگی خود و افرادی که با آن‌ها در ارتباط هستیم. پیام‌های قرآنی کتاب‌های قرآن، در حوزه‌ی همدلی عملکردی خوب دارند البته به جز قرآن ششم که اصلاً به این حوزه توجه نکرد است. در کتاب‌های قرآن دوره ابتدایی، در مجموع ۸ راه‌حل نوآورانه دیده می‌شود که حرکتی به منظور تربیت ذهن کودک و ارائه‌ی مهارت‌ها و توانایی‌هایی است که برای داشتن زندگی موفق در آینده به آن‌ها نیاز دارد. کودک می‌آموزد که به مشکلات از جنبه‌های گوناگون نگاه کند، از شکست نترسد، و چوهِ گوناگون یک موضوع را در ذهن تجسم کند و گاهی از درون مشکل و مانعی که می‌بیند به پیروزی دست یابد. کتاب‌های بررسی شده، در حوزه‌ی اجتماعی شدن رویکردی آگاهانه را به نمایش گذاشته‌اند. کودکان، پس از فضای خانواده، وارد گروه‌های همسالان شده، در کارهای جمعی فعالیت می‌کنند و ارزش‌های جدید را فرامی‌گیرند.

پیام‌های قرآنی که اشاره به مذاکره، گفت و گو و شنیدن فعال دارند، به کودک می‌آموزند که شنیدن در آرامش و با دقت، در جلب اعتماد و القای خلوص نیت و هدفی که برای یاری و کمک به اطرافیانش دارد، بسیار مؤثر است. کودک می‌آموزد که می‌تواند با رفتارش فرد مقابل را به بیان احساس و مشکلی که دارد، تشویق کند و با آگاه شدن از مسئله، سخنان دلگرم کننده و راه‌گشا بگوید؛ بنابراین، تاکید می‌کنیم که بعضی از ابعاد که روان‌شناسان درباره‌ی هوش اجتماعی مطرح کرده‌اند، زیرمجموعه‌ی بعضی دیگر و گاه مکمل یکدیگرند. مؤلفه‌ی مذاکره و گفت و گو نیز از این نوع است؛ شکل‌گیری گفت و گو و مذاکره‌ی سالم که نتیجه‌ای را نیز دربرداشته باشد، نیازمند گوش دادن و شنیدن فعال است. در پیام‌های قرآنی ذکر شده در کتب قرآن دوره‌ی ابتدایی تا حدودی به این نکته توجه شده است.

در پایان با توجه به توضیحات، می‌توان آماری از کتاب‌ها و مؤلفه‌های موجود در آن‌ها ارائه داد. به این ترتیب که ۶۷ پیام قرآنی از ۶۷ درس کتاب‌های قرآن شش مقطع ابتدایی از نظر مؤلفه‌های هوش اجتماعی بررسی شد. از میان پنج مؤلفه‌ی «همدلی»، «ارائه‌ی راه حل نوآورانه»، «نفوذ اجتماعی»، «اجتماعی شدن»، «مذاکره و گفت و گو و شنیدن فعال»، همدلی و مذاکره و گفت و گو و شنیدن فعال، به ترتیب، بیشترین و کمترین بسامد را دارند. در بین شش کتاب، کتاب قرآن پنجم ابتدایی، در مجموع، با ۸۸/۸۸ درصد و ششم ابتدایی با ۳۵/۷ درصد و اول به ترتیب بیشترین و کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. گفتنی است بعضی از مؤلفه‌های هوش اجتماعی در کتب قرآن دوره ابتدایی، با تصاویر، بازتاب داده شده‌اند.

شایسته‌ی یادآوری است که آمار بدست آمده، با توجه به اهمیت بسیار هوش اجتماعی در موفقیت افراد و آمادگی ذهنی کودکان و اثر پذیری آنها از کتب قرآن، درخور توجه نیست. وجود ۴۶ نمونه از مؤلفه‌های هوش اجتماعی در ۶۷ پیام قرآنی، بیانگر توجه لازم به این هوش در کتب ابتدایی نیست چرا که تنها به بعضی از مؤلفه‌ها توجه شده است؛ در حالی که شعر و داستان، به دلیل اهمیت زبانی و محتوایی خود، بستری مناسب برای بیان همه‌ی مهارت‌های تربیتی روان‌شناسی، فرهنگی و ... و در نگاهی جزئی تر هوش اجتماعی است. از این رو با توجه به اهمیت هوش اجتماعی و تأثیری که بر همه‌ی جنبه‌های زندگی فرد و جمعی انسان دارد و همچنین، با توجه به اثرپذیری ذهن و روان کودکان از جهان پیرامون خود و به‌ویژه قرآن، سازمان‌های مسئول تالیف کتب درسی و آموزشی، باید به این مقوله بیشتر توجه کنند.

منابع

۱. ابوالفضل انوشه‌پور، مسعود تهرانی فرجاد و همکاران، (۱۳۹۱). قرآن اول ابتدایی. تهران: اداره‌ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
۲. احمدی، حسن و محسن خورشیدزاده. (۱۳۸۷). «هوش هیجانی». روزنامه‌ی آفرینش، مورخ ۶ تیر، ص ۸

۳. الوانی، سید مهدی، آذر، عادل و دانایی فرد، حسن. (۱۳۸۸). روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع. تهران: اشراقی.
۴. بازان، تونی. (۱۳۸۶). قدرت هوش اجتماعی. ترجمه‌ی افسانه اسدی، تهران: پایان.
۵. به‌پژوه، احمد و اکرم پرند (۱۳۸۰). «هنجاریابی آزمون خوش ویلیامز برای کودکان با نارسایی بینایی». مجله‌ی روان-شناسی، شماره ۱۹، صص ۲۱۶-۲۳۰.
۶. پاشا شریفی، حسن. (۱۳۷۶). نظریه و کاربرد آزمون‌های هوش و شخصیت. تهران: سخن.
۷. پیازده، ژان. (۱۳۵۷). روان‌شناسی هوش. ترجمه‌ی حبیب‌الله ربانی، تهران: صفی‌علی‌شاه.
۸. دلاور، علی (۱۳۸۰). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی تهران، انتشارات رشد.
۹. رضایی، اکبر. (۱۳۸۹). «مقیاس هوش اجتماعی و ترومسو؛ ساختار عاملی و پایایی نسخه فارسی مقیاس در جامعه دانشجویان». فصلنامه روان‌شناسی دانشگاه تبریز، سال ۵، شماره ۲۰، صص ۵۶-۸۲.
۱۰. رضایی، اکبر و احد خلیل زاده. (۱۳۸۸). «رابطه‌ی بین هوش اجتماعی مدیران با رضایت شغلی معلمان مدارس». مجله‌ی علوم تربیتی، سال ۲، شماره ۷، صص ۱۲۱-۱۴۵.
۱۱. سلگی، زهرا و احمد علی‌پو. (۱۳۹۱). «مقایسه‌ی هوش اجتماعی و هوش هیجانی دانشجویان با توجه به دست‌برتری آن‌ها». فصلنامه‌ی روانشناسی کاربردی، سال ۶، شماره ۴، صص ۱۰۳-۱۱۹.
۱۲. کریمی، یوسف (۱۳۸۸). هوش اجتماعی. ترجمه‌ی هوشیار رزم‌آزما، تهران: سپنج.
۱۳. کریمی، یوسف. (۱۳۸۵). روان‌شناس تربیتی. تهران: ارسباران.
۱۴. گلمن، دانیل. (۱۳۸۶). هوش هیجانی. ترجمه نسرین پارسا، تهران: رشد.
۱۵. گلمن، دانیل. (۱۳۸۸). هوش اجتماعی. ترجمه هوشیار رزم‌آزما، تهران: سپنج.
۱۶. مک‌لم، گایل ال (۱۳۹۰). تنظیم هیجان کودکان. ترجمه احمدرضا کیانی و فاطمه بهرامی، تهران: کتاب ارجمند (با همکاری انتشارات ارجمند و نسل فردا)، چاپ اول. تاریخ انتشار اثر به زبان اصلی ۲۰۰۷

A Content Analysis of the Quranic Messages of Elementary Schools Based on the Components of Social Intelligence

Reza Aghili¹, Parisa Farhadi Biragani², Arezou Jamali Imam Gheisi³

¹. *Lecturer of Farhangian University, Chahar Mahal and Bakhtiari Province*

². *Bachelor in teaching elementary students*

³. *Bachelor in teaching elementary students*

Abstract

Edward Thorndike showed that a person needs a set of skills that arise from social intelligence in order to be able to create a proper social relationship and to succeed in social life. The children's mind is an appropriate place to strengthen this intelligence, and the Qur'an textbooks, thanks to their highly influential language, are the best tools for conveying and enhancing these skills. This research has analyzed the content of the Qur'anic messages of six Qur'an textbooks of the elementary section in terms of the components of social intelligence in a descriptive way. The results of this study show that, despite the great care and precision in choosing these textbooks, they fail to considerably reflect the components of social intelligence. The existing samples also lack the social intelligence background. However, based on the components of the social intelligence that have been the focus of this study, out of the sixty-seven Qur'anic messages examined, forty-six examples of these components are seen.

Keywords: content analysis, Qur'an textbooks of elementary schools, Qur'anic messages, social intelligence
